

*Стеценко Ніна Сергіївна,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ІНСТИТУТ РОЗЛУЧЕННЯ ЗА СТАТУТОМ ЯРОСЛАВА МУДРОГО ПРО ЦЕРКОВНІ СУДИ

Розлучення, як давнє явище, являється на сьогодні однією із найскладніших соціальних проблем. В Україні, у 2018 році, кількість офіційних розірвань шлюбу становила 53 861, що майже на половину більше у порівнянні з 2017 р. - 33 169. Оскільки, розлучення впливало і впливає негативно не тільки на окрему сім'ю, а й на суспільство у цілому, то цій проблемі

приділялася значна увага і у давньоруському суспільстві, про що свідчать різноманітні історичні пам'ятки права.

Хрещення Русі супроводжувалося не тільки утвердженням церковної ієрархії, будівництвом церков і монастирів, а й разом із християнською вірою по-новому почали формуватися поняття про шлюб, сім'ю, у тому числі і про розлучення. Цей процес сприяв прийняттю нормативних актів, джерелами яких були візантійські церковні документи, а саме Кормчі книги, збірники греко-римських законів, постанови церковних соборів, думки і погляди відомих діячів церкви. Поряд із цим, витoki формування правової системи сучасної України лежать і у звичаях, а також у законодавчій та судовій діяльності князів Київської Русі – Володимира Великого і Ярослава Мудрого. Утворена за часів Ярослава Мудрого Руська правда, регулюючи різноманітні суспільні відносини, містила незначну кількість положень щодо регулювання сімейних і шлюбних відносин. Скоріше за все, законодавцю не було потреби втручатися у ці відносини, бо глава сімейства діяв на той час з необмеженою владою у всіх сімейних справах.

Тож Статут князя Ярослава Мудрого про церковні суди є давньоукраїнською історичною пам'яткою, церковно-правовим кодексом Русі-України, розвиваючи основні ідеї, які були закладені у Статуті князя Володимира Святославовича про десятини, суди і про церковних людей, регулював шлюбно-сімейні відносини, приділяючи велику увагу інституту розлучення. Він був укладений Ярославом Мудрим з митрополитом Іларіоном, але є й інші наукові думки. У подальшому, для зміцнення церкви, як важливого органу у системі державного управління та у спробі позбутися залежності від Візантії у церковних справах, у 1051 р. без відома патріарха Константинополя було обрано на посаду митрополита вітчизняного церковного діяча Іларіона.

Списки князівських Статутів об'єднувалися у редакції, ізводи і види. Кожна редакція була представлена одним або декількома списками. Статут князя Ярослава Мудрого нараховує більше ста списків, які поділялися на шість редакцій. Він визначав склад осіб і об'єктів церковної підсудності, головного у справах подружжя і моралі і приписував грошові стягнення та декілька видів відповідальності за посягання на церковні права. Він відомий з рукописів XV ст., коли у Великому князівстві Литовському виконував функції джерела діючого права.

Запровадження християнства у Київській Русі відбилосся й на формуванні як шлюбно-сімейного права у цілому, так і на розвитку інституту розлучення зокрема, характерними рисами цього процесу було поєднання давньоруських звичаїв і візантійського шлюбно-сімейного права.

У Візантії, згідно Еклоги, підставою для розлучення існувала заборона розлучатися з дружиною без вини з її сторони. Під виною передбачалися чітко визначені підстави, які визнавалися церквою, а саме: перелюбство дружини; злочинні наміри дружини проти чоловіка, або не попередження його про такі наміри іншими особами; хвороба на проказу. Відповідні підстави признавалися і звільненням і дружини від чоловіка, з тією лише різницею, що перелюб чоловіка не трактувалося як підстава до розлучення, і замінявся у цьому переліку нездатністю чоловіка до шлюбного співжиття упродовж трьох років з моменту вступу до шлюбу (Еклога титул II, ст. 15). Очевидним є і те, що бажання чоловіка і дружини не було підставою для розлучення. Посилаючись на положення ст. 4 Статуту князя Ярослава Мудрого Короткої редакції та на візантійські закони бачимо, що розлучення було заборонено лише по бажанню чоловіка. При цьому, ст. 17 Статуту князя Ярослава Мудрого Короткої редакції вказує на те, що церква не визнавала і розлучення за згодою чоловіка і дружини. Зміст статей 10 – 11 Статуту князя Ярослава Мудрого як Короткої редакції, так і Просторової вказує на важливість родини та на її цінності, що відобразилося на забороні розлучення у зв'язку із невиліковною хворобою як чоловіка, так і дружини. Однак, підтримка сімейних цінностей усе ж відбувалася у насильницький спосіб, що не давало бажаного результату, і у подальшому все ж було ж дозволено розлучення у разі захворювання «лихою недугою». Згадка про розпусту, розлучення та передача цих справ до юрисдикції церковного суду, пов'язувалося із появою у Поширеній редакції Статуту князя Ярослава Мудрого невеликого «Кодексу про розлучення» - ст.53, яка була відсутня у Короткій редакції Статуту. У ній додавалися положення щодо підстав для розлучення, а саме: неповідомлення дружиною чоловіка про змову щодо посягання на владу і життя монарха; перелюбство, очевидне для чоловіка або затверджене послухами; посягання на убивство чоловіка, або неповідомлення його дружиною, яка знала про це; спілкування дружини з чужими людьми, а також проводити ніч без дозволу чоловіка поза своєю оселею, що могло загрожувати образі її честі; відвідування дружиною без супроводу чоловіка удень або вночі ігрищ, поза заборону чоловіка; участь у обкраданні чоловіка або самостійному викраденні його майна, або інша крадіжка, і у тому числі у церкві. Якщо перші п'ять підстав для розлучення ми знаходимо у візантійських пам'ятках права, щоправда зі змінами, то шостий пункт відсутній у візантійських правових джерелах, а точніше взагалі не був підставою для розлучення. Але у деяких місцевостях накладалося епитим'я на строк до трьох років. Також і ст. 36 Статуту князя Ярослава Мудрого Просторової редакції вказує лише на штраф у три гривні митрополиту, а не про підставу розлучення. Це означає, що у період утворення Просторової редакції Статуту у Київській Русі не було єдиних норм. При цьому місцеві християнські традиції і звичаї співіснували з нормами перекладених візантійських пам'яток, й інколи вибір

покарання обирався з огляду конкретних умов, залежав від поглядів або компетенції місцевого ієрарха, або іншої особи, яка складала церковні норми права.

Що ж до покарань, які містили статті щодо регулювання розлучень, то вони мали майновий характер, на противагу візантійським, які передбачали тілесні ушкодження, смертну кару тощо. Усе це свідчило про намагання церкви врахувати вітчизняні особливості Київської Русі шляхом приведення візантійських вимог до давньоруської дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

1. Бойко І.Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX – XX ст.): навч. посіб.для студ. вищ. навч. закладів. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – с. 50-53.

2. Калакура Я. С. Ментальний вибір української цивілізації/ Я.С. Калакура, О.О. Рафальський, М.Ф. Юрій – Київ: Генеза, 2017. – с. 163-166.

3. Российское законодательство X – XX веков. В девяти томах. Том. I. Законодательство Древней Руси. – М.: Юрид. лит., 1984. – с. 163-207.

4. Дещинський Л.Є., Гаврилів І.О., Зінкевич Р.Д., Денісов Я. Я., Тарабан В.М., Шеломенцев-Терський С.В. Історія України та її державності. Видання 3-є, перероблене і доповнене: Навч. посібник. – Львів: Видавництво «Бескид Біт», 2005. – с. 31-35.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**КАФЕДРА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ
ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

**ВІДДІЛЕННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

**АСОЦІАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ІІІ ХАРКІВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ ЮРИДИЧНИЙ ФОРУМ

**МАТЕРІАЛИ
КРУГЛОГО СТОЛУ**

**«ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ» (ДО 1000-РІЧЧЯ З ПОЧАТКУ ПРАВЛІННЯ
ЯРОСЛАВА МУДРОГО)**

24 вересня 2019 року

Харків — 2019

УДК 340.12.001

ББК 67.0

М 34

**ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ
КРУГЛОГО СТОЛУ**

Гетьман Анатолій Павлович – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік НАПрН України – голова організаційного комітету;

Гончаренко Володимир Дмитрович – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – заступник голови організаційного комітету;

Слінько Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – член оргкомітету;

Стещенко Володимир Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – член оргкомітету;

Булгаков Артур Олександрович – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – член оргкомітету;

Стеценко Ніна Сергіївна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – член оргкомітету;

Гоцуляк Світлана Леонідівна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – член оргкомітету.

Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Матеріали круглого столу «Державотворчі процеси в Україні та зарубіжних країнах: історичний аспект» (до 1000-річчя з початку правління Ярослава Мудрого). Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Х.: ФОП Бровін О.В., 2019. – 172 с.
ISBN 978-617-7738-59-5

Тези друкуються мовою авторів у авторській редакції.

Адреса редакційної колегії: вул. Пушкінська, 77, к. 228п, м. Харків, 61024, Україна.

ISBN 978-617-7738-59-5

УДК 340.12.001

ББК 67.0